

УДК 339:316.722 [114:115]

О. Домбровський, канд. екон. наук
Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, Київ**ІННОВАЦІЙНА СУТНІСТЬ І ЗМІСТ КАТЕГОРІЇ "ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ХРОНОТОП"**

У статті досліджується проблема "цивілізаційного хронотопу", яка є інноваційною категорією сучасної економічної теорії та наступним кроком в її розвитку.

Ключові слова: хронотоп, цивілізаційний хронотоп, глобалізація, традиція, інновація.

Активізація інтелектуального, творчого фактору посилює роль і значення інновації, дослідження якої започатковане Й. Шумпетером. Вона розглядається дослідником як процес упровадження нових технологій, результатів наукових відкриттів та винаходів у соціально-економічну практику. Сутність цього процесу полягає у створенні нового. І не лише в економічній реальності, але й у теорії. Таким новим у сучасному економіко-теоретичному дискурсі є поняття "цивілізаційного хронотопу". Цивілізаційний підхід – один із найпоширеніших способів осмислення основних маркерів і домінант сучасної культури. Він дає можливість визначити особливості економічних процесів із використанням усього можливого багажу теоретичних знань та врахуванням багатфакторності розвитку сучасних суспільств, у межах яких і відбуваються ці процеси. Цивілізаційний хронотоп – це спосіб пов'язування часових та просторових координат, кінцевим результатом чого виступає метанаратив, в якому поєднується минуле, теперішнє і майбутнє в їх надособистісній, надлокальній і надтемпоральній перспективі.

Упровадження поняття "хронотопу" в наукову теорію належить А. Ухтомському. Проблема цивілізації знайшла відображення в працях О. Шпенглера, А. Тойнбі, а також вітчизняних учених – Ю. М. Пахомова, Ю. В. Павленка, А. А. Чухно, А. С. Гальчинського, С. Б. Кримського та ін. "Хронотоп" як категорія сучасної науки розглядається в розвідках Д. Г. Горіна, Є. К. Краснухіної, К. С. Пігрова та ін.

Аналіз публікацій із даної тематики показує, що недостатня увага приділена хронотопу як економічній категорії, так і його цивілізаційному аспекту. Вказана обставина звужує можливість застосування зазначеного поняття в інноваційних дискурсах економічної теорії.

Метою статті є аналіз проблеми "цивілізаційного хронотопу" як нової категорії в сучасній економічній теорії, що дозволить розширити панораму інноваційних досліджень глобального світу та цивілізаційних процесів.

Хронотопи як просторово-часова модель дійсності лежать в основі будь-яких способів осмислення цивілізаційних процесів, будучи фундаментом тих картин світу, які ця цивілізація продукує. При цьому можливі певні культурні домінанти, які є сталими і незмінними, й які протистоять мінливим формам, що є надбудовами над хронотопом. Таким чином, цивілізаційні хронотопи є метаутвореннями, які об'єднуються в єдиний наратив, що описує основоположні характеристики соціокультурної дійсності.

Цивілізаційний хронотоп – це взаємодія цивілізації зі своїм просторовим середовищем, що ґрунтується на основі специфіки структурування життєвого простору та протікання соціального часу. З одного боку, ці параметри впливають на формування цивілізаційної та культурної ідентичностей, адже у кожній культурі існує свій власний, тільки їй властивий спосіб осмислення часу і простору. З іншого боку, особливістю цивілізаційного хронотопу є тяглість, тривалість і масштабність сприйняття часу і простору, адже "цивілізація береже час", пов'язуючи минуле, теперішнє і майбутнє, створюючи тим самим особливий – надлюдський, надлокальний, надетнічний вимір часу, виражений у великій традиції й

характерних уявленнях про історичний процес і здійснює значний вплив у тому числі на повсякденне життя" [2, с. 28]. Це зумовлює як аксіологічний вимір хронотопів (існують цінності, які цивілізація протягом усього часу свого існування визнає незмінними, вічними, традиційними, сакральними тощо), так і раціональний вимір (пов'язаний із рівнем актуальності того, що вважається властивим сучасності).

На думку Д. С. Горіна, існує чотири масштаби хронотопічних моделей, відповідно до яких можна побудувати цивілізаційний хронотоп. До них відносяться: 1) *локально-антропоморфний* мікромасштаб культури і суспільства "пов'язаний із такими операціональними одиницями, як людське переживання подій" [2, с. 38]; 2) *сакральний* масштаб хронотопів у зіткненні з локально-антропоморфним масштабом стимулює розвиток цивілізацій. Сакральний масштаб "пов'язаний із Космосом (у просторовому виразі) і Вічності (у часовому)" [2, с. 39]. Цей масштаб, по суті, є загальним історичним наративом, суть якого полягає у поєднуванні історичних процесів на основі пошуку їх спільного "вищого" сенсу; 3) хронотопи *цивілізаційного* рівня, в яких ключовим параметром є "способи означування простору локальної цивілізації, а час визначається межами великої традиції, що лежить в основі даної цивілізації" [2, с. 40]. Саме на рівні цивілізаційного хронотопу можна виявити ознаки конкретної цивілізації, що досліджується, її культурні прояви, її географічні та хронологічні межі, перспективи розвитку тощо; зрештою, 4) хронотоп *глобального* рівня відіграє ключову роль в осмисленні сучасних економічних процесів, найяскравішою особливістю яких є перехід від міжнародної до глобальної економіки.

Характеризуючи цивілізаційний хронотоп глобального рівня, необхідно зазначити, що нині не може існувати локального соціуму, який би міг самовизначитися поза світовою спільнотою ("всепланетність"). Самодостатнє, самозамкнене існування неможливе. Автаркічність нездійсненна ні для великих і сильних націй (держав), ні для найменших. Дана обставина змінює буття не лише малих народів чи суспільств, орієнтованих та традиційні цінності. Контекст існування в міжнародній спільноті створює не меншу проблему, наприклад, для США. Самодостатність і незалежність американської економіки відомі й очевидні, і саме ці її якості проходять випробування в умовах глобальних процесів. Не менш важлива ознака глобального світу полягає у відсутності єдиного нормативного соціального зразка чи моделі для всіх суспільств, що свідчить про неспростовну відмінність існуючих у світі соціумів. Глобальне суспільство – не особливий соціальний лад, а всепланетна система співробітництва і співіснування різних соціумів і культур. Вона містить у собі можливість існування світової економіки, хоча і "глибоко диференційованого, але все ж таки в собі цілого" [7, с. 43].

Важливою властивістю глобального цивілізаційного хронотопу сучасної західної цивілізації є її розгляд крізь призму фрагментарності сучасного світу в соціально-політичному плані, зважаючи на його хронотопічну різноманітність. Проте сам цивілізаційний хронотоп знімає проблему мультикультуралізму, який не вирішується ані

в межах індивідуального чи соціального хронотопів, ані в еволюційних наративах сучасних соціоекономічних досліджень. Цивілізація початково включає у себе як культурне різноманіття, так і унікальність кожної культури. Сьогодні вважається, що проблема мультикультуралізму загострилася із розгортанням глобалізаційних процесів, насправді ж на певному етапі розвитку цивілізацій мультикультуралізм завжди має місце і знаходить власне відображення у загальному цивілізаційному контексті, в якому відображається специфічна культурна картина світу, заснована на певних хронотопічних контекстах.

Глобальний хронотоп виражається в прискоренні часу й звууженні простору, його детериторіалізації. Процеси глобалізації пов'язані із зростанням взаємозалежності усього глобального простору. Таким чином, відбувається руйнування локально-антропоморфних хронотопів, що пов'язано із світовою тенденцією до зрівнювання уявлень про якість, комфорт, красу, мораль тощо. Глобалізація долає локальні просторово-часові масштаби, в яких існували культурні традиції. На зміну їм приходить тотальна настанова на інноваційність, яка здатна входити в дисонанс із новаціями та інноваціями. При цьому, як зазначає М. А. Суханова, "для росту цивілізації необхідною була наявність постійного інноваційного процесу. Але для того, щоб налагодити постійний процес росту, потрібна була наявність бази, ядра, на який би опирався інноваційний процес" [8, с. 444]. Таким ядром у свій час була традиція. Традиція забезпечувала процес становлення цивілізації, яка у той же час виникла у результаті творчості, що виходить за межі традиції, і для розвитку якої необхідне було постійне інноваційне зростання, а, отже, подолання консерватизму традиції. У становленні хронотопу така діалектика має значення, оскільки темпоральний модус традиції орієнтується на минуле. Як зазначає Є. К. Краснухіна, "традиція не дає минулому пройти, вона стирає межу між минулим і майбутнім, вона береже присутність минулого в протяжності теперішнього" [3, с. 123]. Таким чином, збереження традиції передбачає проекцію в минуле. Така проекція заперечується у глобалізаційному вимірі хронотопу. Властива глобалізації орієнтація на майбутнє і на новації заперечує "вічне повернення того ж самого" (Ф. Ніцше), таким чином заперечуючи й владу традиції. Остання втрачає цінність, виконавши своє призначення (відігравши роль культурного ядра у процесі становлення цивілізації). Відбувається "вічне повторення новизни майбутнього" (Є. Краснухіна), відтак цінністю стає інновація як проекція у майбутнє.

Другим аспектом проблеми співвідношення традиції та новації у хронотопічному вимірі стає протиставлення двох цивілізаційних типів – традиційного і техногенного. На думку В. М. Лукіна, "у сучасному світі різко прискорюється цивілізаційна динаміка, зміни набувають асинхронного характеру й структурна розщепленість посилюється. Відбувається значна диференціація у темпах змін трьох основних структурних складових цивілізаційної системи – технології, соціо-економіко-політичних і культурно-ментальних структур" [4, с. 54]. Глобалізаційною особливістю є диференціація темпів вимірів указаних структур, що можна виявити на прикладі т. зв. економічно "відсталих" країн і регіонів, на які інтенсивно впливають технологічні та економічні інновації. Як визначають С. Б. Кримський та Ю. В. Павленко, боротьба за майбутнє на міжнародній арені здобуває своєрідного вигляду: "Вона здобуває риси проблеми "наздоганяти людство", репрезентоване країнами, що вирвалися в авангард світової історії. Майбутнє як компонента історичного часу стає розмінною картою глобальної стратегії конкуренції за здобування місця в світовій історії" [9,

с. 46]. В умовах швидкої технологічної та економічної динаміки суспільств такі країни не встигають стати інноваційними й залишаються консервативними. При цьому, існує й протилежний процес, пов'язаний із сформульованою А. Тойнбі закономірністю, згідно з якою *неможливо запозичувати елементи іншої цивілізації, при цьому залишаючись від неї незалежним*.

Описуючи особливості цивілізаційного хронотопу глобального рівня, слід вказати на той факт, що йтиметься передусім про західну цивілізацію. Її хронотопи виявляються тісно пов'язаними з осмисленням сучасності як особливої категорії соціоекономічних дискусій. Як зазначає К. С. Пігров, "сучасностей завжди декілька, як декілька й соціальних просторів, у яких світ існує" [6, с. 158]. Це зумовлено тим, що хронотопи не можуть від'єднуватися від певної точки-події, в якій вони здійснюються. При цьому, якщо розглядати сучасність із позиції хронотопів глобального рівня, то можна виявити, що ці хронотопи роблять утопічним проект глобалізації. Наявність єдиного інформаційного часу, в якому відбуваються події, складає ілюзію того, що ці події можна об'єднати й "єдиним інформаційним простором", що далеко не відповідає дійсності. Але відповідає "пориву глобалізації", яка прагне розглянути увесь світ як такий, що складається із єдиного простору й перебуває у єдиному часі. А тому "завершення глобалізації – це побудова єдиної сучасності, де центр і периферія не те, щоб були знищені, але їх відношення виявилися б впорядкованими" [6, с. 160]. Слід зазначити, що сучасність у свідомості присутня передусім просторово, так як неминучість співіснування в контакті різноманітних соціальних систем, які втілені в особистій свідомості, виступає важливою не тому, що вони виробляють і використовують загальну метрику соціальних процесів, а тому, що, існуючи одночасно, вписані в заповнений простір соціального світу. Разом із тим, тільки сучасність властиве відчуття темпу змін, яке Е. Гідденс відносить до основних її особливостей: "Традиційні цивілізації були значно динамічнішими за сьогодення, – заявляє дослідник, – але швидкість змін в умовах сьогодення помежева" [1, с. 117].

Таким чином, на даному етапі свого розвитку глобалізаційний вимір цивілізаційного хронотопу не є реалізованим – скоріше реалізований глокальний хронотоп, який є особливою сучасних цивілізацій. Виявляється, що глобальна економіка разом із глобальними фінансовими потоками та універсальними споживчими цінностями не відмінняє локальних світів. Тому сучасний цивілізаційний хронотоп й характеризується тим, що він складається із двох основних взаємопов'язаних пластів – глобального і локального. Сутність цього розрізнення слід шукати в *економічному вимірі* глобального масштабу цивілізаційного хронотопу.

Проведений розгляд сутності й змісту хронотопу як часово-просторової моделі світу відкриває нові теоретичні можливості у з'ясуванні потенційних проявів інноваційного змісту глобальної економіки.

Список використаних джерел

1. Гидденс Э. Последствия современности / Э. Гидденс. – М.: Издательская и консалтинговая группа "Практикс", 2011. – 352 с.
2. Горин Д. Г. Пространство и время в динамике российской цивилизации / Д. Г. Горин. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 280 с.
3. Краснухина Е. К. Традиции и инновации как формы образования социального / Е. К. Краснухина // Инновации и образование: сб. материалов конф., сер. "Symposium". – Вып. 29. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2003. – С. 119–125.
4. Лукин В. М. Глобализация социальной жизни и проблема столкновения цивилизаций / В. М. Лукин // Глобализация в социально-философском измерении: сб. материалов конф. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2003. – С. 53–55.
5. Мартишин Е. М. Методологический инструментарий современного исследования экономической эволюции / Е. М. Мартишин // Философия экономики. – 2011. – № 3 (75). – С. 216–222.

6. Пигров К. С. Современность: время инновации и настоящее / К. С. Пигров // Модусы времени: социально-философский анализ: сб. стат. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2005. – С. 152–168.

7. Пролеес С. В. Глобальне суспільство і модерна культура / С. В. Пролеес, В. В. Шамрай // Людина і культура в умовах глобалізації: зб. наук. статей. – К.: Вид-во ПАРАПАН, 2003. – С. 34–47.

8. Суханова М. А. Традиції і інновації в культурі / М. А. Суханова // Інновації і образование: сб. матеріалів конф., сер.

"Symposium". – Вып. 29. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2003. – С. 443–446.

9. Цивілізаційні моделі сучасності і їх історическі корні / Ю. Н. Пахомов, С. Б. Крымский, Ю. В. Павленко и др.; [под ред. Ю. Н. Пахомова]. – К.: Наук. думка, 2002. – 632 с.

10. Шишков Ю. Эволюция мирового сообщества: поляризация или возрастание гомогенности? / Ю. Шишков // Мировая экономика и международные отношения. – 1998. – № 9. – С. 18–27.

Надійшла до редколегії 26.10.12

О. Домбровский, канд. экон. наук

Институт мировой экономики и международных отношений НАН Украины, Киев

ИННОВАЦИОННАЯ СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАНИЕ КАТЕГОРИИ "ЦИВИЛИЗАЦИОННЫЙ ХРОНОТОП"

В статье исследуется проблема "цивилизационного хронотопа", являющаяся инновационной категорией современной экономической теории и следующим шагом её развития.

Ключевые слова: хронотоп, цивилизационный хронотоп, глобализация, традиция, инновация.

O. Dombrovsky, PhD

Institute of World Economy and International Relations of National Academy of Science of Ukraine, Kyiv

INNOVATION ESSENCE AND SENSE OF CATEGORY "CIVILIZATION CHRONOTOPE"

The problem of "civilizational chronotope" is revealed in the paper as the innovation category of modern economic theory and the next step in its evolution.

Keywords: chronotope, civilization chronotope, globalization, tradition, innovation.

УДК 336.01

І. Крупка, канд. экон. наук, доц.

Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів

ФІНАНСОВІ ІННОВАЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Розглянуто та систематизовано основні теоретичні підходи до тлумачення фінансових інновацій. Обґрунтовано важливість інноваційних фінансових інструментів у страхуванні ризиків та розвитку фінансового ринку в умовах глобалізації.

Ключові слова: фінансові інновації, фінансовий ринок, інноваційні фінансові інструменти, національна економіка, глобалізація.

Основною рушійною силою поступу, без якого неможливий розвиток національної економіки, є впровадження інновацій. Інновації, які запроваджують на фінансовому ринку, мають сьогодні важливе значення для успішного розвитку національних фінансових систем, і є, з одного боку, закономірним результатом його еволюції, а, з іншого, дають можливість фінансовим установам вирішувати конкретні проблеми. Нині інноваційні процеси охопили ринки більшості фінансових інструментів. Модернізація існуючих та створення нових фінансових продуктів і послуг ще у ХХ ст. стали головним чинником розвитку глобальних світових фінансових ринків, а ті ініціюють масштабні перетворення національних фінансових ринків і впливають на розвиток економік країн у цілому.

Актуальність теоретико-методологічного дослідження ролі фінансових інновацій зумовлена необхідністю активізації розвитку національної економіки в цілому й фінансового ринку зокрема, високим рівнем взаємозалежності запровадження інновацій та темпів розвитку вітчизняного фінансового ринку.

Основні засади теорії інновацій у цілому та у сфері фінансових послуг зокрема викладено в працях Й. Шумпетера, Т. Менша, Г. Кларка, К. Фрімена, Дж. Ван Дейна, А. Клакнехта, П. Друкера, В. Бансала, С. Баттилосси, І. Балабанова, В. Викулова, О. Лаврушина, Дж. Маршалла, М. Міллера, Ф. Мишкіна, П. Туфано, Б. Рубцова, Дж. Фінерти, А. Фельдмана, Дж. К. Ван Хорна та ін. Сучасні напрями розвитку інноваційної діяльності на національному фінансовому ринку досліджують такі вітчизняні вчені, як: В.П. Александрова, О.І. Барановський, А.П. Вожжов, Т.А. Васильєва, А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, С.А. Єгоричева, А.Я. Кузнєцова, О.О. Лапко, В.І. Міщенко, О.М. Мозговий, А.М. Мороз, Т.А. Медвідь, Л.М. Назарчук, С.В. Наумен-

кова, Л.О. Примостка, М.І. Савлук, Т.С. Смовженко, О.М. Сохацька, Л.І. Федулова, В.М. Шелудько та ін.

Утім, незважаючи на численні дослідження, у контексті переосмислення концепції розвитку фінансового ринку України рівень вирішення проблем розвитку фінансових інновацій залишається недостатнім для цілісного осмислення процесів інтеграції вітчизняних суб'єктів фінансового ринку у світову фінансову систему.

Метою статті є дослідження проблем інноваційного розвитку фінансового ринку та національної економіки в цілому в умовах глобалізації економічних відносин.

Фінансовий ринок рухливий, мінливий, чуйно реагує на зовнішні й внутрішні зміни, у тому числі на зміни в нормативно-законодавчій базі, специфічні правила регулювання ринків капіталів, унаслідок чого змінюються місце й роль окремих фінансових інструментів, втрачають або набувають нового значення одні чи інші. Динамічний характер фінансового ринку визначається його інноваційністю, проявом якої є безперервна поява фінансових інновацій, які змінюють його структуру і впливають на розвиток.

Фінансова інновація – це нові фінансові інструменти чи технології. Вітчизняні вчені [9] термін фінансова інновація тлумачать як:

– якісний стрибок у наших уявленнях, який веде до появи зовсім нової, революційної технології (наприклад: своп, перший інструмент на основі пулу іпотек, перша облігація з нульовим купоном чи введення "сміттєвих" облігацій для фінансування викупу);

– новий поворот у використанні вже відомої ідеї (прикладом такої творчості слугує розширення сфери строкових контрактів на торгівлю товарами і фінансовими інструментами, які раніше не використовувалися на ф'ючерсних майданчиках, введення нових варіантів свопів чи створення нових типів взаємних фондів);